

Ewa M. Ryguła
Katowice

Urodzenia pozamałżeńskie w parafii św. Mikołaja w Łące w latach 1664–1914

Urodzenia pozamałżeńskie stanowią istotny przyczynek do poznania obyczajowości mieszkańców określonego terenu. Wspólnoty wiejskie surowo osądzały kobiety mające dzieci z nieprawego łoża, które były traktowane jak wyrzutki społeczeństwa, piętnowane i pogardzane. Nierzadko nieradzące sobie z samotnym macierzyństwem matki, będące obiektem powszechnego potępienia, nie potrafiły zapewnić utrzymania ani sobie, ani dziecku. Konwenans wiejski jasno określał, jakie normy zachowań były akceptowane przez społeczność, a posiadanie nieślubnego dziecka w nich się nie mieściło. Faktem jest jednak, że stosunek do tego problemu był uzależniony od pozycji społecznej, wieku i zajęcia kobiety¹. Zdecydowanie większą tolerancję wobec łamania norm obyczajowych wykazywano w odniesieniu do kobiet pochodzących z niższych warstw społecznych. To bogatsze panny były pod większą kontrolą zarówno rodziny, jak i całej społeczności, która miała pieczę nad ich moralnym prowadzeniem się i dbała, aby panna swoim postępowaniem nie naraziła na szwank dobrego imienia rodziców².

W przypadku interesującej nas miejscowości, położonej od 1742 roku w pruskiej części Śląska, sytuację prawną dzieci nieślubnych regulowało prawodawstwo

¹ Włodzimierz Mędrzecki, „Konwenans wiejski i nowe wzorce zachowań kobiet na wsi w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku”, w: *Kobieta i kultura życia codziennego: Wiek XIX i XX. Zbiór studiów*, red. Anna Żarnowska, Andrzej Szwarz (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 1997), 72–73.

² Tamże.

pruskie. *Powszechne prawo krajowe dla państw pruskich*³ precyzyjnie definiowało samo pojęcie urodzenia nieślubnego oraz określało prawa przysługujące dzieciom nieślubnym i obowiązki względem nich. Za ślubne miały być uznane te dzieci, „które urodziły się podczas trwania związku małżeńskiego, przyjmując przedtem za zasadę, że dziecko dojrzałe może już przyjść na świat między 210. a 302. dniem począwszy od ślubu”⁴.

Ustawodawca określił, że dziecko nieślubne powinno nosić nazwisko matki i należeć do jej stanu. Pozbawione zostaje prawa do nazwiska ojca, a także – jeśli zachodziły – szlachectwa, herbu i przywilejów wynikających z przynależności do rodziny. Jego sytuacja prawna mogła ulec zmianie tylko w wypadku zawarcia związku małżeńskiego przez rodziców lub wyniku decyzji monarchy⁵. Gdy jednak do zawarcia małżeństwa nie dochodziło, ojciec dziecka był zobowiązany sędownie zapewnić mu utrzymanie i wychowanie. Zdarzało się, że nie mógł spełnić swojego obowiązku. Wówczas przechodził on na jego rodziców. W sytuacji gdy również dziadkowie nie byli w stanie mu podolać lub już nie żyli, obowiązek utrzymania spoczywał na matce i jej rodzicach. W ostateczności, w wypadku braku krewnych, obowiązek przechodził na państwo, które miało umieścić dziecko w domu dla ubogich lub w innym ośrodku o podobnym przeznaczeniu⁶. Do czwartego roku życia dziecko miało pozostawać pod wyłączną opieką matki, wspieranej finansowo przez ojca⁷. Po tym czasie mógł on przejąć wychowanie potomka, którego utrzymanie miało trwać aż do ukończenia czternastego roku życia, potem dziecko musiało już samo o siebie zadbać. Wyjątkiem była sytuacja, gdy nadal się kształciło. Wówczas ojciec, do zakończenia przez nie edukacji, miał łożyć na jego utrzymanie.

Obowiązkiem duchownych, nałożonym przez synody diecezjalne, było rejestrowanie przy chrzcie ślubnego lub nieślubnego pochodzenia dziecka⁸. Dzieci ze związków pozamałżeńskich w księgach parafialnych Łąki były zapisywane w języku łacińskim jako *illegitimi thori*, *incerti patris* lub *ignoti patris*, a w rubrykowanych księgach prowadzonych w języku niemieckim jako *uneheliche*, choć zdarzały się wypadki, że w samym zapisie chrztu dopisywano *incerti patris*.

³ *Powszechne prawo krajowe dla państw pruskich* (dalej: PPK), t. 1–2, Poznań 1826.

⁴ Cytat za: Józef Pelczar, *Prawo małżeńskie katolickie z uwzględnieniem prawa cywilnego obowiązującego w Austrii, w Prusach i w Królestwie polskim* (Kraków 1885), 530; PPK § 1–2, t. 2, tyt. II *O wzajemnych prawach i obowiązkach rodziców i dzieci*, oddz. I *O dzieciach małżeńskich*.

⁵ PPK § 596 i 601, t. 2, tyt. II, oddz. IX *O dzieciach bezzennie splodzonych*.

⁶ PPK § 628–632, t. 2, tyt. II, oddz. IX *O dzieciach bezzennie splodzonych*.

⁷ PPK § 621–622, t. 2, tyt. II, oddz. IX *O dzieciach bezzennie splodzonych*.

⁸ Janusz Hochleiter, „Sakrament chrztu na Warmii w potrydenckiej liturgii i zwyczajach”, *Studia Warmińskie*, 39 (2002): 283–284.

Również władze świeckie nakładały na duchowych pewne w tym względzie obowiązki⁹. Mieli oni między innymi dowiedzieć się, czy kobieta ma dostateczne środki na utrzymanie, a w wypadku stwierdzenia ich braku, przekazać sprawę władzom gminy. Odrębną kwestią była sprawa ustalenia ojcostwa. Władze cywilne zobowiązywały księży do odnotowywania personaliów, jeśli kobieta je podała, a sam zainteresowany nie zaprzeczył. W sytuacji gdy mężczyzna zaprzeczył ojcostwu, jego dane ksiądz podawał władzom, aby te przeprowadziły stosowne śledztwo.

Celem niniejszej pracy jest analiza zjawiska urodzeń pozamałżeńskich, w tym określenie wielkości, czynników tę wielkość determinujących oraz sezonowości miesięcznej urodzeń. Uwzględnione zostaną także zagadnienia społeczno-obyczajowe, takie jak określenie czasu chrztu i wyboru rodziców chrzestnych. Wybraną tematykę chcę ukazać na przykładzie parafii wiejskiej, położonej w bliskiej odległości od miasta, które, co warto podkreślić, nie stanowiło ważnego ośrodka gospodarczego. Przemiany zachodzące w XIX wieku na Górnym Śląsku tę część regionu ominęły, tym samym pozwalając zachować parafii rolniczy charakter. Interesujące więc będzie spojrzenie na wiejską wspólnotę poprzez porównanie z innymi przebadanymi pod tym kątem miejscowościami z różnych regionów Polski. Problem wydaje się ciekawy również ze względu na fakt, że lokalna społeczność była społecznością tradycyjną, żyjącą zgodnie z rytmem przyrody i pracy na roli, która w kwestiach obyczajowych kierowała się nakazami Kościoła i tradycji.

Temat opracowano przy wykorzystaniu metody agregatywnej, która dostarcza niezbędnych narzędzi do analizy anonimowych danych o charakterze statystycznym.

Badaniem objęto niewielką górnośląską parafię wiejską w Łące w latach 1664–1914. Tak szerokie ramy chronologiczne pozwalają na prześledzenie interesujących zjawisk demograficznych i społeczno-obyczajowych z uwzględnieniem wpływu różnych wydarzeń historycznych w epoce pre- i industrialnej. Pierwszą z dat granicznych – rok 1664 – wyznacza samo źródło. Z kolei rok 1914 został wybrany ze względu na znaczenie wydarzeń politycznych, ale przede wszystkim w związku ze zmianami demograficznymi, jakie zostały wówczas zapoczątkowane.

Problematyka urodzeń nieślubnych stosunkowo późno stała się częścią zainteresowań badawczych historyków demografów. Przez dłuższy czas zagadnienie było ujmowane w kategoriach obyczajowości czy szeroko pojętej kultury

⁹ PPK § 487–491, t. 2, cz. 2, tyt. XI, oddz. V *O plebanie i prawach plebana*.

ludowej¹⁰. Na objęcie badaniem naukowym zachowań seksualnych w przeszłości zwrócił uwagę historyków Zbigniew Kuchowicz¹¹. Studia demograficzne nad francuskimi ośrodkami miejskimi wykazały masowość urodzeń przedmałżeńskich¹². Ten fakt spowodował podjęcie szerszych badań nad tą problematyką, wyjaśniających przyczyny i złożoność zjawiska oraz jego zależność od czynników społecznych, politycznych i gospodarczych¹³. Obecnie zagadnienie urodzeń nieślubnych cieszy się coraz większym zainteresowaniem badaczy, stając się częścią prac poświęconych ruchowi naturalnemu, a także będących odrębnymi opracowaniami¹⁴. Analizując omawiane zjawisko historycy korzystają przede wszystkim z parafialnych ksiąg metrykalnych. Z tego względu na uwagę zasługuje praca Tomasa Wiślicza pt. *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII–XVIII wieku. Wyobrażenia społeczne i jednostkowe doświadczenia*¹⁵, której bazę źródłową stanowią akta sądowe, źródła narracyjne oraz teksty literackie i normatywne. Podjęto w niej kwestię związków przedmałżeńskich,

¹⁰ Jan Stanisław Bystron, *Dzieje obyczajów w Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 1–2 (Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1960); Zbigniew Kuchowicz, *Obyczaje staropolskie XVII–XVIII wieku* (Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1975); tenże, *Miłość staropolska. Wzory – uczciwość – obyczaje erotyczne* (Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1982).

¹¹ Z. Kuchowicz, *O biologiczny wymiar historii* (Warszawa: PWN, 1985), 188–225.

¹² Jean-Louis Flandrin, „Mariage tardif et vie sexuelle: discussions et hypothèses de recherche”, *Annales Économies, Sociétés, Civilisations*, 27 (1972): 1351–1378; tenże, *Historia rodziny. Pokrewieństwo, dom, seksualność w dawnym społeczeństwie*, tłum. Agnieszka Kuryś (Warszawa: Aletheia, 2015); Edward Shorter, „Illegitimacy, Sexual Revolution and Social Change in Modern Europe”, *Journal of Interdisciplinary History*, 2 (1971), przedruk w: *Marriage and Fertility: Studies in Interdisciplinary History*, red. Theodore K. Rabb, Robert I. Rotberg (New York 1980): 85–120.

¹³ Szerzej na temat literatury francusko- i anglojęzycznej, w której podjęto w latach 70. i 80. kwestię urodzeń nieślubnych zob. Cezary Kukło, *Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie* (Białystok: Dział Wydawnictw Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, 1991), 125–126. Warto również zwrócić uwagę na pracę, podejmującą interesującą nas tematykę, austriackiego historyka Michaela Mitterauera, *Ledige Mütter. Zur Geschichte unehelicher Geburten in Europa* (München: C.H. Beck, 1983).

¹⁴ Temat urodzeń nieślubnych był podejmowany w literaturze, którą przedstawił Cezary Kukło, *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej* (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009), 381–390. Z najnowszych prac na uwagę zasługują: Sabina Rejman, „Urodzenia nieślubne w Krasnem w latach 1786–1863”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 27 (2006): 7–38; Dariusz Prucnal, „Dzieci nieślubne w Lublinie w latach 1612–1638 (w świetle ksiąg chrztów parafii pw. Michała Archanioła)”, w: *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XX wieku. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, red. Cezary Kukło (Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008), 295–314; Mateusz Wyźga, „Urodzenia pozamałżeńskie w podkrakowskiej parafii Raciborowice w XVII–XVIII wieku w świetle ksiąg metrykalnych”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 29 (2010): 157–171.

¹⁵ Tomasz Wiślicz, *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII–XVIII wieku. Wyobrażenia społeczne i jednostkowe doświadczenia* (Wrocław: Wydawnictwo Chronicon, 2012).

małżeństwa i związków pozamałżeńskich, wykorzystując w tym celu metodę biograficzną.

Podstawę źródłową niniejszego artykułu stanowią parafialne księgi chrztów, które, jak to często podkreślają badacze tematu, stanowią doskonały materiał do analizy zjawisk zarówno demograficznych, jak i społeczno-obyczajowych, a do takich należy problematyka urodzeń nieślubnych.

Metryki chrztów parafii św. Mikołaja w Łące należą do jednych z najstarszych zachowanych ksiąg parafialnych na terenie Górnego Śląska. Przechowywane obecnie w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach, zachowały się w dobrym stanie od 1664 roku do współczesności¹⁶. Można ocenić, że prowadzone były starannie, nie dostrzega się bowiem skreśleń czy wyraźnych luk w ciągłości chronologicznej. Najstarsza księga, obejmująca zapisy z lat 1664–1760/1775 pisana była w języku łacińskim, następne w niemieckim. Zapisy prowadzone były zgodnie z obowiązującymi przepisami wydanymi przez władze kościelne. Metryki chrztów zawierały: datę chrztu, imię dziecka, płeć, informację o pochodzeniu ślubnym lub nieślubnym, imiona i nazwisko rodziców, miejsce urodzenia oraz dane personalne rodziców chrzestnych i ich miejsce zamieszkania. Dopiero od 1770 roku zaczęto odnotowywać status społeczno-zawodowy ojca oraz datę urodzenia dziecka.

Kompletność rejestracji metrykalnej

Aby ocenić wiarygodność materiału źródłowego, do badań demograficznych zastosowano wypracowane przez badaczy wskaźniki (tab. 1).

Tabela 1. Wskaźniki kompletności rejestracji metrykalnej parafii Łąka z lat 1664–1914

Lata	Wskaźniki		Współczynnik maskulinizacji urodzeń
	U/M	U/Z	
1664–1700	5,3	.	108
1701–1750	4,6	.	107
1751–1800	5,4	1,7	109
1801–1850	4,4	1,1	99
1851–1900	5,0	1,5	112
1901–1914	5,5	1,7	105
1664–1914	4,9	1,7	106

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ksiąg Metrykalnych w Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach, sygn. KM 401, KM 413, KM 412, KM 414, KM 407, KM 402.

¹⁶ Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach, Księgi Metrykalne, sygn. KM 401, KM 413, KM 412, KM 414, KM 407, KM 402.

Pierwszy wskaźnik, mający na celu ocenę kompletności rejestracji chrztów, ukazuje liczbę urodzeń żywych przypadających na jedno małżeństwo. Irena Gieysztorowa ustaliła, że wartość tego wskaźnika powinna wynosić około 5¹⁷. W parafii łąckiej wynosił 4,93. Jego wysokość nie była jednak stała. W ciągu badanego okresu wahała się od 4,4 (w pierwszej połowie XIX w.) do 5,4 (w drugiej połowie XVIII w.) i 5,5 (na początku XX w.). Najniższą wartość uzyskał w latach konfliktów (wojna o Śląsk w latach 1741–1742) i klęsk elementarnych (głód oraz epidemia cholery i tyfusu 1830–1833 i 1847–1849), prowadzących do wysokiej śmiertelności i pogorszenia warunków bytowych ludności. Taka sytuacja miała miejsce w pierwszej połowie XVIII wieku, kiedy na jeden ślub przypadało 4,6 urodzeń żywych, i w pierwszej połowie XIX wieku, gdy ta wartość wynosiła 4,4. Z kolei najwięcej urodzeń na jeden ślub odnotowano w drugiej połowie XVIII wieku – 5,4. Dla tego okresu zauważono pewne braki w rejestracji, szczególnie w latach sześćdziesiątych XVIII wieku.

Drugi wskaźnik, określający dynamikę demograficzną, czyli liczbę urodzeń żywych przypadających na jeden zgon, powinien wynosić jeden¹⁸. Jest to jednak zależne między innymi od warunków ekonomicznych. W Łące przez większość badanego okresu był większy od jedynki. Średnio dla lat 1766–1914 wskaźnik dynamiki demograficznej wynosił 1,7. Najniższą wartość uzyskał w pierwszej połowie XIX wieku (1,1), co było efektem wspomnianej epidemii i trudnej sytuacji bytowej ludności. Wysoki poziom wskaźnika U/Z osiągnął w drugiej połowie XVIII wieku – 1,7. Na taki wynik mogła mieć wpływ niekompletność i nieregularność w zapisach zgonów, zważywszy że dopiero wówczas zaczęto je rejestrować.

Bardziej dokładnym sprawdzianem jakości rejestracji jest współczynnik maskulinizacji, określający proporcję urodzonych chłopców na 100 urodzonych dziewczynek. Jeśli księgi były prowadzone dokładnie, liczba urodzonych chłopców na 100 urodzonych dziewczynek powinna wynosić 105, z możliwymi odchyleniami 103–109¹⁹. W parafii łąckiej współczynnik wyniósł 106,4. Jedynie w pierwszej i drugiej połowie XIX wieku jego wysokość – odpowiednio 99 i 112 – nie mieściła się w wyznaczonych granicach. Niski współczynnik maskulinizacji może świadczyć o opóźnieniu chrztów, a zbyt wysoki o brakach w rejestracji

¹⁷ Irena Gieysztorowa, „Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku”, *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 19 (1971) nr 4: 569; Tadeusz Ładogórski, „Odpowiedź Pani Irenie Gieysztorowej”, *Przeszość Demograficzna Polski*, 7 (1975): 305–306, uściślił, że podana przez I. Gieysztorową norma współczynnika może odnosić się do wsi, gdyż w miastach była niższa (4,6).

¹⁸ Cezary Kukło, „Ocena wartości źródłowej rejestrów metrykalnych parafii św. krzyża w Warszawie w XVIII wieku”, *Przeszość Demograficzna Polski*, 18 (1990): 219; tenże, *Rodzina*, 32.

¹⁹ Gieysztorowa, *Niebezpieczeństwa metodyczne*, 591.

dziewczynek. Te proporcje nie budzą jednak zastrzeżeń w stosunku do kompletności zapisów, mogą być bowiem efektem wysokiej śmiertelności w latach 1833–1848, o której była już mowa wyżej. Podsumowując, wyniki przeprowadzonych obliczeń świadczą o wiarygodności metryk parafii w Łące oraz potwierdzają zasadność wykorzystania ich do badań na problematyką urodzeń nieślubnych.

Zarys historii parafii Łąka

Społeczność, która została poddana analizie, zamieszkiwała parafię św. Mikołaja w Łące, położoną w południowej części Górnego Śląska. Należąc do historycznej ziemi pszczyńskiej, parafia – od powstania – pod względem administracyjnym należała do diecezji krakowskiej, a od 1821 roku do diecezji wrocławskiej. Najstarsza informacja poświadczona źródłowo, dotycząca interesującej nas miejscowości i kościoła, pochodzi z 1449 roku, z dokumentu o darowaniu dochodów z Łąki na rzecz kościoła w Pszczynie. Przypuszcza się, że wzmiankowany w spisie świętopietrza z 1327 roku *Luchowicz* może się odnosić do omawianej parafii²⁰. Początki osadnictwa na omawianym terenie należy wiązać z ożywieniem kolonizacyjnym na prawie magdeburskim, które miało miejsce na ziemi pszczyńskiej od połowy XIII wieku²¹.

Jednym z dowodów na średniowieczną genezę Łąki jest istnienie na jej terenie wolnych sołectw i gospodarstw kmiecych. Wolne sołectwa w Łące są odnotowywane źródłowo zarówno w najstarszych urbarzach, jak i pracach statystyczno-topograficznych. W XIX wieku wymienia się cztery wolne sołectwa w Łące: Lossau, Mleczek, Paszek i Wawrzyczek²².

W XVI wieku miały miejsce wydarzenia, które odcisnęły swoje piętno na charakterze zarówno tych ziem, jak i samej miejscowości. Poczynając od roku 1568, coraz silniej zaczął rozwijać się ruch reformacyjny. Od 1592 roku cała ziemia pszczyńska, a wraz z nią parafia łącka, zgodnie z wolą pana na Pszczynie, barona Karola Promnitzza, zostały objęte reformacją. Taki stan trwał do początków XVII wieku. W roku 1628 zamknięto część kościołów i zabroniono wyznawania religii luterańskiej. Rozpoczęła się rekatolizacja. Do roku 1654 ostatnie

²⁰ *Szkice monograficzne z dziejów Łąki*, red. Edward Krzyżanek i in. (Łąka: Artystyczna Oficyna Drukarska Aleksandra Spyry w Pszczynie, 2002), 21.

²¹ Franciszek Serafin, *Stosunki polityczne, społeczne i ruch narodowy w Pszczyńskim w latach 1918–1922* (Katowice: Uniwersytet Śląski, 1993), 16.

²² Johann Georg Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der königl[ische] preuss[ische] Provinz Schlesien [...]* (Breslau 1845), 380.

kościół, w tym kościół w Łące, wróciły w ręce katolików²³. W 1658 roku spalił się pierwszy, drewniany kościół w Łące, którego patronką była św. Jadwiga²⁴. Nowy, również drewniany, wybudowano po dwóch latach. Otrzymał wezwanie św. Mikołaja²⁵.

Przygraniczne położenie Łąki czyniło ją świadkiem wielu wydarzeń historycznych. Wojny religijne, wojna trzydziestoletnia, przemarsze wojsk szwedzkich w 1655 roku, pobyt wojsk saskich w czasie walk o tron Polski, aż wreszcie przemarsze wojsk austriackich, pruskich i węgierskich w trakcie rywalizacji o panowanie nad Śląskiem w latach 1741–1742 (czego efektem było przejście Śląska pod władzę Prus) miały duży wpływ na sytuację polityczną, gospodarczą i społeczną tych ziem.

Położenie Łąki w rolniczej części Górnego Śląska, z dala od ośrodków przemysłowych, określiło rodzaje zajęć mieszkańców i tempo rozwoju miejscowości. Wieś, o czym już wspominałam, miała bowiem charakter typowo rolniczy. Dopiero z czasem zaczęło rozwijać się rybołówstwo, rzemiosło i handel. W XIX wieku pojawili się tkacze, szewcy, kowale, owczarze, kołodzieje, stolarze, krawcy. Co należy podkreślić, byli to chłopci, przeważnie chałupnicy i komornicy, których dodatkowe źródło utrzymania stanowiło rzemiosło.

Najwcześniejsze zachowane informacje o łączanach znalazły się w urbarzu z 1536 roku. Dowiadujemy się z niego, że w Łące znajdowało się 35 gospodarstw kmiecych oraz młyn i karczma. Szacuje się, że wieś zamieszkiwało wówczas około 350 osób²⁶. W 1783 roku w pracy Friedricha Zimmermanna znalazła się informacja, że w Łące mieszkają 424 osoby, a w wolnych sołectwach 86, co daje łącznie 510 mieszkańców²⁷. Na początku XIX wieku Łąka liczyła 738²⁸, a w 1831 roku 743 osoby²⁹. W połowie XIX wieku liczba ta sięgnęła już 1336 osób wy-

²³ Henryk Wilhelm Fryderyk Schaeffer, *Kronika pszczyńskiego wolnego państwa stanowego a od 1827 r. księstwa pszczyńskiego*, cz. 1–2, tłum. Bronisława Spyra (Pszczyna: Urząd Miasta, 1995), 31.

²⁴ *Akta wizytacji dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego, dokonanej w roku 1598, z polecenia Jerzego kardynała Radziwiłła, biskupa krakowskiego*, wyd. Maksymilian Wojtas (Katowice: Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku, 1938), 109.

²⁵ Franciszek Maroń, „Materiały źródłowe do dziejów kościoła w obecnej diecezji katowickiej. Protokoły wizytacyjne z 1665 r.”, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 9 (1976): 276.

²⁶ *Szkice monograficzne*, 48.

²⁷ Friedrich Albert Zimmermann, *Beyträge zur Beschreibung von Schlesiens* (Brieg 1783), 98–99.

²⁸ J.Ch. Görlitz, *Neueste geographisch-statistisch-topographische Beschreibung des preussischen Schlesiens*, Bd. 1–2 (Glogau 1822), 198.

²⁹ August Gläser, *Gerichts-Topographie von Oberschlesien oder spezielle Zusammenstellung: sammtlicher in dem Departement des Königl. Preuss. Oberlandesgerichts von Oberschlesien zu Ratibor befindlichen Untergerichte, mit Bezeichnung ihres Jurisdiktions-Umfanges nach Ortschaften, Possessionen und Seelenzahl, Nahmen und Wohnort der Richter nebst einem vollständigen Register und einer Darstellung der Gerichtsverfassung* (Ratibor 1831), 184–185.

znania rzymskokatolickiego, 80 wyznania ewangelickiego i 4 wyznawców judaizmu³⁰. W 1869 roku odnotowano 1493 katolików, 86 ewangelików i 4 żydów³¹.

Liczba urodzeń nieślubnych

W parafii św. Mikołaja w Łące w latach 1664–1914 urodziło się 11 049 dzieci, z których 824³² (7,6%) miało nieślubne pochodzenie – 453 chłopców (54%) i 385 dziewczynek (46%) (tab. 2).

Tabela 2. Urodzenia nieślubne w parafii Łąka w latach 1664–1914

Lata	Ogółem	Urodzenia ślubne			Urodzenia nieślubne				
		♂	♀	b.d.	♂	♀	b.d.	razem	%
1664–1700	881	453	418	10	29	29	1	59	6,7
1701–1750	1 231	636	593	2	52	31	.	83	6,7
1751–1800	1 756	913	842	1	56	44	.	100	5,7
1801–1850	2 911	1 449	1 462	.	165	156	.	321	11,0
1851–1900	3 232	1 704	1 528	.	115	90	.	205	6,3
1901–1914	860	441	419	.	29	27	.	56	6,5
1664–1914	10 871	5 596	5 262	26	446	377	1	824	7,6

Źródło: jak w tabeli 1.

Przez większość badanego okresu występowała przewaga urodzeń chłopców w grupie urodzeń nieślubnych. Więcej dziewczynek urodziło się w pierwszej połowie XIX wieku.

Biorąc pod uwagę wielkość parafii, należy ocenić, że był to stosunkowo wysoki odsetek. Współczynnik maskulinizacji dla całego badanego okresu wynosi 118. Równie wysoki odnotowano w dolnośląskiej parafii Lubawka – 116. Zdaniem autorki świadczy to o gorszej rejestracji urodzeń dziewczynek. Nie można jednak stwierdzić, czym było to spowodowane³³. W Łące wysoki współczynnik

³⁰ Knie, *Alphabetisch-statistisch-topographische*, 380.

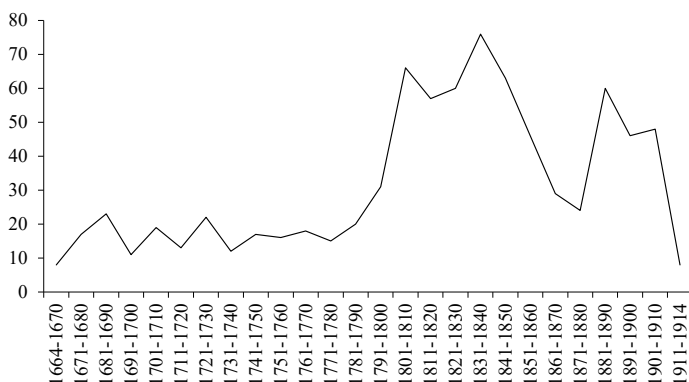
³¹ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 5 (Warszawa 1883), 633.

³² Ponadto odnotowano 15 urodzeń martwych. Po raz pierwszy martwo urodzone dziecko nieślubnego pochodzenia odnotowano w 1777 roku. W drugiej połowie XVIII wieku odnotowano pięć martwo urodzonych dzieci (dwóch chłopców i trzy dziewczynki), w pierwszej połowie XIX wieku cztery (trzech chłopców i jedna dziewczynka), a w drugiej połowie pięć (dwóch chłopców i trzy dziewczynki), w pierwszej dekadzie XX wieku jedno (chłopiec).

³³ Jolanta Karbowska, „Ludność Lubawki w latach 1801–1850”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 24 (2003): 128.

maskulinizacji utrzymuje się przez cały badany okres, osiągając w latach 1701–1750 wysokość 168, a w 1851–1900 wysokość 126.

Wykres 1. Urodzenia nieślubne w Łące w latach 1664–1914

Źródło: opracowanie własne.

W latach 1664–1700 odsetek urodzeń nieślubnych wynosił 6,7% i na takim poziomie utrzymywał się przez kolejne półwiecze (wykres 1). W drugiej połowie XVIII wieku odnotowano niewielki spadek do 5,7% ogółu urodzeń. Sytuacja uległa znacznej zmianie na początku XIX wieku, kiedy to odsetek urodzeń nieślubnych wzrósł do 11,7% i przez kolejne lata, do końca lat pięćdziesiątych XIX wieku, utrzymywał się między 9,7 a 12,5%. Tendencja wzrostowa odwróciła się w latach sześćdziesiątych XIX wieku. Uwidocznili się wówczas spadek do poziomu 4,4%. Tendencja spadkowa nie utrzymała się długo. W latach osiemdziesiątych odsetek urodzeń osiągnął ponownie wysoki poziom 8,5% i taki utrzymywał się przez kolejne lata, do końca okresu objętego analizą.

Badania Tadeusza Ładogórskiego ukazują wysokie wskaźniki na Śląsku dla pierwszej połowy XIX wieku – 8,43%³⁴. Analiza wyników dla rejencji wskazuje, że poziom, jaki urodzenia nieślubne osiągnęły w Łące, jest zdecydowanie wyższy niż w rejencji opolskiej (6,15%), ale niższy niż w rejencji wrocławskiej (9,75%) i legnickiej (9,51%). Badacz zwraca uwagę, że wzrost liczby urodzeń nieślubnych na początku XIX wieku ma związek ze zniesieniem ograniczeń feudalnych – na Górnym Śląsku po 1815 roku – oraz postępującą urbanizacją i proletaryzacją. W Łące w pierwszej połowie XIX wieku odnotowano zwiększenie się

³⁴ Tadeusz Ładogórski, „Ruch naturalny ludności Śląska w latach 1816–1849”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 4 (1971): 85; tenże, „Odpowiedź”, 307.

liczby ludności komorniczej, która w latach 1801–1831 stanowiła 33,3%, po czym zaczęła rosnać, maksimum osiągając w latach siedemdziesiątych XIX wieku – 51,4%. Komornicy stanowili najbiedniejszą grupę chłopów. Nie posiadali własnych domostw, zmuszeni więc byli do mieszkania kątem u bogatszych gospodarzy lub w folwarku. Tam też znajdowali zatrudnienie, co pozwalało zapewnić im utrzymanie. Była to kategoria bardzo zróżnicowana, spotykamy w niej bowiem synów chłopów, którzy nie posiadali własnego gospodarstwa, jak i osoby starsze, chore, kalekie, czy wysłużonych żołnierzy. Wzrost liczby komorników szczególnie w drugiej połowie XIX wieku można wiązać z pauperyzacją wsi w dobrach pszczyńskich, o której wspomina Ludwik Wiatrowski: „Można stwierdzić, że tak wielka koncentracja biedoty wiejskiej na terenie dóbr pszczyńskich była możliwa dzięki stałemu wzrostowi popytu na siłę roboczą uprzemysławiających się dóbr”³⁵.

Wysoki odsetek urodzeń nieślubnych można tłumaczyć także rozluźnieniem obyczajów czy wręcz rozpadem norm społecznych, do którego dochodzi w czasie różnego rodzaju kryzysów zarówno społecznych, politycznych, jak i gospodarczych. W pierwszej połowie XIX wieku doszło na ziemi pszczyńskiej do splotu kilku wydarzeń, których skutki były dla społeczności tego regionu katastrofalne. Wojny napoleońskie i związane z nimi przemarsz wojsk rosyjskich w 1806 roku oraz stacjonowanie wojsk francuskich w 1807 roku, bunty chłopskie w pierwszej dekadzie XIX wieku, epidemia cholery w latach trzydziestych, która punkt kulminacyjny w Łące osiągnęła w 1833 roku, oraz nieurodzaj i zaraza ziemniaczana połączone z epidemią tyfusu w latach 1847–1849, zdziesiątkowały miejscową ludność.

Tendencja wzrostowa urodzeń nieślubnych jest zauważalna także w innych parafiach ziemi pszczyńskiej. W parafii tyskiej – z 4,8% pod koniec XVIII wieku wzrost do 10% w latach 1841–1850³⁶. W parafii bogucickiej z 4,8% pod koniec XVIII wieku wzrost do 5,8% w latach 1851–1860, gdzie maksimum – 7% – przypadło na drugą dekadę XIX wieku³⁷. Wyższe liczby urodzeń pozamałżeńskich w pierwszych dekadach XIX wieku, co można wiązać z konsekwencjami wojen napoleońskich, odnotowano w kilku parafiach Dolnego i Górnego Śląska³⁸.

³⁵ Ludwik Wiatrowski, „Gospodarstwo wiejskie w dobrach pszczyńskich od połowy XVII do początku XIX wieku”, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 38, *Historia XI* (1965): 46.

³⁶ Małgorzata Żmijewska, „Ludność parafii tyskiej od 1749 roku do połowy XIX wieku w świetle ksiąg metrykalnych. Studium demograficzno-społeczne” (praca doktorska, Uniwersytet Śląski, Katowice 2007), 124, ryc. 12.

³⁷ Jacek Siebel, *Ludność parafii bogucickiej (województwo śląskie) w latach 1738–1860 (na podstawie ksiąg metrykalnych)* (Katowice: Muzeum Historii Katowic, 2012), 166, tab. 40.

³⁸ W Kochłowicach – 8,3%, w Ziemięcicach – 12%, w Toszku – 8,1%, w parafii bielawskiej „duży wzrost [...] zwłaszcza w latach 1801–1810”, por. Pelagia Kwapulińska, „Urodzenia w parafii kochłowieckiej w latach 1801–1900”, w: *Śląskie studia demograficzne*, t. 2: *Urodzenia*,

Odwołując się do wyników badań, jakie przeprowadzono na terenie Górnego Śląska, poziom urodzeń nieślubnych jest wyższy w miastach niż na wsi³⁹, co miało być wynikiem przenoszenia się ciężarnych matek do dużych miast, gdzie łatwiej było o anonimowość⁴⁰. Tak można tłumaczyć zmniejszenie się odsetka urodzeń nieślubnych w parafii radzionkowskiej w latach 1851–1870⁴¹. Brzemienne kobiety, chcąc uniknąć szykan ze strony najbliższego otoczenia, mogły udać się do okolicznych miast: Tarnowskich Gór czy Bytomia. W obliczu takich wniosków może zaskakiwać duża ilość dzieci pochodzących z nieprawego łoża z terenu wiejskiej parafii, jaką była Łąka. Ta liczba jest wyższa lub zbliżona do poziomu w innych katolickich parafiach śląskich⁴²,

red. Zbigniew Kwaśny (Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1995), 40; Gertruda Gralla, „Rozwój populacji w Ziemięcicach i okolicy w latach 1651–1960”, *Zeszyty Gliwickie*, 9 (1972): 186; Danuta Daszkiewicz-Ordyłowska, „Urodzenia w parafii toszeckiej w latach 1789–1877”, w: *Śląskie studia demograficzne*, t. 2: *Urodzenia*, red. Zbigniew Kwaśny (Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1995), 30; Teresa Krotła, „Ludność parafii bielawskiej w latach 1766–1830 (na podstawie ksiąg metrykalnych)”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 46 (1991) nr 4: 427; Karbowska, „Ludność”, 128.

³⁹ W parafii toszeckiej: na wsi 4,8%, w mieście 6,5%, w parafii strzeleckiej: na wsi 5,6%, a w mieście 7,6%, por. Daszkiewicz-Ordyłowska, „Urodzenia”, 30; Jerzy Spychała, „Urodzenia w parafii Strzelce Opolskie w latach 1766–1870”, w: *Śląskie studia demograficzne*, t. 2: *Urodzenia*, 20.

⁴⁰ Taką prawidłowość, którą możemy odnieść także do terenów Górnego Śląska, zaobserwował w stosunku do parafii warszawskiej C. Kukło, por. Cezary Kukło, „Dzieci nieślubne i podrzutki w warszawskiej parafii św. Krzyża w XVIII wieku”, *Roczniki Humanistyczne*, 35 (1987) z. 2: 308.

⁴¹ Marek Górny, „Z badań nad ludnością górnośląskiej parafii Radzionków w latach 1851–1870”, *Studia Śląskie. Seria Nowa*, 39 (1981): 282–283.

⁴² W parafii radzionkowskiej (1801–1850) – 3,9%, (1851–1870) – 3,0%, w Tarnowskich Górach (1801–1870) – 10,6% wśród katolików i 3,8% wśród ewangelików, w parafii sławieckiej (1804–1870) – ok. 6%, w ziemięcickiej (1791–1960) – około 4,3%, w parafii bielawskiej (1766–1830) – 6,3%, w parafii kochłowieckiej (1801–1900) – 3,8%, w parafii Witków Śl. (1851–1898) – 11,3%. W dolnośląskiej parafii Lubawka (1801–1850) – 6,7% ogółu urodzeń żywych, w Głuchołazach (1890–1910) – 10,7%, w Oleśnicy (1875–1885) – 9,2%, por. Konrad Rzemieniecki, „Ludność parafii radzionkowskiej w latach 1801–1850”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 23 (2002): 49–50; Górny, „Z badań”, 282; tenże, „Ruch naturalny ludności Tarnowskich Gór w latach 1801–1870”, *Studia i Materiały z Dziejów Śląska*, 13 (1983): 49, tab. 27–28; Hanna Górecka, Alicja Janeczko, „Ruch naturalny ludności parafii Sławiećice w latach 1804–1870”, *Studia Śląskie. Seria Nowa*, 40 (1982): 289; Gralla, „Rozwój populacji”, 186; Krotła, „Ludność”, 427; Kwapulińska, „Urodzenia”, 40; Katarzyna Iluk, „Ludność parafii Witków Śląski w latach 1851–1898”, w: *Śląskie studia demograficzne*, t. 4, red. Zbigniew Kwaśny (Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1998), 39; Karbowska, „Ludność”, 127; Bogusław Rapacz, „Ludność Głuchołaz w latach 1890–1910”, w: *Śląskie studia demograficzne*, t. 4, red. Zbigniew Kwaśny (Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1998), 94; Jerzy Spychała, „Ruch naturalny ludności Oleśnicy w latach 1875–1885”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 46 (1992) nr 4: 490.

ale niższa niż w parafiach ewangelickich⁴³. Niższe wyniki występowały w innych parafiach Polski⁴⁴.

Sezonowość urodzeń

Miesięczny rozkład urodzeń nieślubnych w Łące był stosunkowo równomier-ny, stąd uchwycenie sezonowości może nastęrczać pewne trudności. W całym badanym okresie najwięcej dzieci z nieprawego łoża przyszło na świat w okresie jesienno-zimowym⁴⁵ – 54,5%, a szczególnie w styczniu i lutym – 11 i 10,5% (po-częcia w kwietniu i maju) (tab. 3). Wysoki odsetek odnotowujemy także w mar-

⁴³ W ewangelickiej parafii Rząśnik stanowiły one (1794–1874) 9,4% ogółu urodzeń, tyle samo w parafii Kaczorów (9,4%), por. Krystyna Górna, „Analiza demograficzna metryk dolnośląskiej parafii Rząśnik z lat 1794–1874”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 17 (1987): 200–201, tab. 15; Małgorzata Bąk, „Ludność parafii ewangelickiej Kaczorów (pow. Świerzawa) w latach 1796–1870”, *Studia Śląskie. Seria Nowa*, 53 (1994): 240.

⁴⁴ Krasne (1786–1863) – 4,8%, Tymbark (1789–1918), Hoczew (1867–1918) – 4,8%, Luzino (1881–1890) – 5,3%, Pszczew (1632–1667) – 0,8%, Brzeżany (1751–1800) – dla ludności rzymskokatolickiej 3%, dla ludności grekokatolickiej 1,4%, mikroregion Czacz (1800–1879) – 1%, Sanok (1803–1867) – 4,9–21,6%, Szaradowo (1721–1800) – 1,6%, Junczewo (1801–1870) – 2,1%, Raciborowice (1797–1846) – 5,8%, Lublin (1612–1638) – 4,5%, Choroszcz (1754–1820) – 3,8%, por. Rejman, „Urodzenia nieślubne”, 15; Franciszek Leśniak, „Stosunki demograficzne w Tymbarku w latach 1789–1918”, *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP Rzeszów. Historia*, 3–4 (1980): 69; Robert Benewiat, Zdzisław Budzyński, „Ludność wsi Hoczew obrządku łacińskiego w latach 1867–1918 (w świetle ewidencji metrykalnej)”, w: *Studia i materiały z dziejów społecznych Polski Południowo-Wschodniej*, t. 1, red. Zdzisław Budzyński (Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski, 2003), 209; Zbigniew Klotzke, „Ludność obwodu Urzędu Stanu Cywilnego Luzino w latach 1874–1918”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 12 (1980): 89; Karolina Korenda, „Rejestracja metrykalna parafii Pszczew z XVII wieku”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 24 (2003): 56; Bohdan Puczyński, „Ludność Brzeżan i okolicy w XVII i XVIII wieku. Cz. II”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 5 (1972): 38; Stanisław Borowski, „Procesy demograficzne w mikroregionie Czacz w latach 1598–1975”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 9 (1976): 138; Edyta Białowas, Zdzisław Budzyński, „Ludność Sanoka obrządku łacińskiego w epoce przedautonomicznej (w świetle ewidencji metrykalnej)”, w: *Studia i materiały z dziejów społecznych Polski*, 225; Marek Górny, „Zawarcie małżeństwa na wsi pałuckiej w XVIII wieku: parafia szaradowska”, *Genealogia*, 7 (1996), 94; Anna Czop, „Ruch naturalny w parafii junczewskiej w latach 1801–1870 (na podstawie ksiąg metrykalnych)”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 29 (2010): 116; Wyżga, „Urodzenia pozamałżeńskie”, 158; Prucnal, „Dzieci nieślubne”, 295; Anna Mioduszewska, „Kondycja demograficzna rodziny parafian choroskich w drugiej połowie XVIII i na początku XIX wieku. Uwagi wstępne”, w: *Rodzina i gospodarstwo domowe*, 423.

⁴⁵ Podobnie w parafii bogucickiej (1738–1860), gdzie najwięcej dzieci urodziło się pomiędzy listopadem i marcem, najmniej natomiast między sierpniem a październikiem, w Tarnowskich Górach (1801–1870) więcej od stycznia do marca, w parafii bielawskiej dzieci nieślubne rodziły się najczęściej w styczniu, we wrześniu i w grudniu, w Rząśniku najwięcej dzieci nieślubnych rodziło się w pierwszym kwartale roku, w Szczepanowie w lutym i marcu, w parafii Witków Śl. w grudniu i styczniu, por. Siebel, *Ludność*, 147; Górny, „Ruch naturalny”, 50–51; Krotla, „Ludność”, 430; Krystyna Górna, „Sezonowość ruchu naturalnego ludności ewangelickiej parafii Rząśnik w latach 1794–1874”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 39 (1984) nr 4: 567; Maciej Henneberg, Jerzy Kozak, „Sezonowość urodzeń w wiejskiej populacji dziewiętnastowiecznej:

cu, kwietniu i wrześniu – 9,8, 9,3 i 9,8%. Najmniej dzieci nieślubnych urodziło się w czerwcu, sierpniu i listopadzie – 6,1, 6,8 i 6,2% (poczęcia wrześniowe, listopadowe i lutowe). Sezonowość będzie widoczna, gdy podzielimy rok na kwartały. Zdecydowanie najwięcej dzieci nieślubnych urodziło się w pierwszym kwartale roku – 31,2%, co było efektem poczęć wiosennych. Najmniej urodzeń odnotowano w ostatnim kwartale – 22,2% (poczęcia zimowe). Szerokie ramy chronologiczne pracy umożliwiają sprawdzenie, czy taka sezonowość występowała zarówno w XVIII, jak i XIX wieku. Podzieliłam więc badany okres na dwie części – koniec XVII i całe następne stulecie oraz wiek XIX i początek następnego. Najwięcej urodzeń, zarówno w pierwszym, jak i drugim okresie, miało miejsce w pierwszym kwartale roku – kolejno 28,7 i 32,2%. Nieco inaczej sytuacja wygląda w przypadku najmniejszej liczby urodzeń. W pierwszym badanym okresie najniższy odsetek urodzeń odnotowano w ostatnim kwartale roku 21,5%, a w drugim okresie w drugim kwartale 21,4%.

Aby prześledzić sezonowość, pomocne będzie zastosowanie wskaźnika sezonowości⁴⁶. Daje on możliwość wskazania okresów aktywności seksualnej i czynników na nią wpływających. Najwyższe natężenie poczęć pozamałżeńskich odnotowano w okresie przednówka, czyli w kwietniu i maju – 130 i 135 (tab. 3). Odnosząc się do podziału badanego okresu na dwie części, można zauważyć, że zarówno w pierwszym, jak i w drugim okresie wskaźnik sezonowości poczęć jest najwyższy właśnie w kwietniu. W końcu XVII i XVIII wieku do niewiele mniejszej liczby poczęć pozamałżeńskich doszło w lipcu, a w XIX wieku i początku XX wieku – w maju.

Wpływ na sezonowość poczęć może mieć kilka czynników: kalendarz prac rolnych, warunki biologiczne sprzyjające zapłodnieniu wiosną oraz warunki klimatyczne i gospodarcze. Wysoki wskaźnik poczęć w kwietniu i maju można tłumaczyć wpływem przednówka na sytuację bytową chłopów. Kończące się zapasy szczególnie doskwierały biedniejszej warstwie, która nierzadko cierpiała z powodu niedożywienia czy wręcz głodu. Edmund Piasecki tak tłumaczył zwiększenie liczby poczęć w kwietniu: „zmniejszenie się laktacji wskutek niedożywienia matek odblokowuje mechanizm hamujący owulację. W takim ujęciu głód staje się czynnikiem sprzyjającym skuteczności zapłodnienia”⁴⁷. Spadek wskaźnika poczęć jest widoczny dla całego badanego okresu w czasie nasilonych prac pólowych, czyli od sierpnia do października. Nie można jednak stwierdzić, by brak

parafia Szczepanowo (woj. bydgoskie. Pałuki)”, *Przegląd Antropologiczny*, 42 (1976) nr 1: 23–24; Iluk, „Ludność”, 40.

⁴⁶ Kukło, *Demografia*, 162–163.

⁴⁷ Edmund Piasecki, *Ludność parafii bejskiej (woj. kieleckie) w świetle ksiąg metrykalnych z XVIII–XX w. Studium demograficzne* (Warszawa–Wrocław: PWN, 1990), 115.

pracy na polu w okresie jesienno-zimowym (listopad–luty) sprzyjał aktywności seksualnej.

Tabela 3. Sezonowość urodzeń nieślubnych w parafii Łąka w latach 1664–1914

Lata	Miesiąc poczęcia												
	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	I	II	III	
	miesiąc urodzenia												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1664–1700	6	1	5	8	4	3	4	5	3	10	5	5	
1701–1750	7	4	13	4	9	5	4	6	12	5	4	10	
1751–1800	15	13	7	13	12	6	7	9	9	5	6	3	
1801–1850	40	38	24	27	16	20	24	19	35	31	18	33	
1851–1900	18	23	26	22	19	14	17	15	18	15	12	11	
1901–1914	6	9	7	4	2	3	5	3	5	2	7	4	
1664–1800	28	18	25	25	25	14	15	20	24	20	15	18	
1801–1914	64	70	57	53	37	37	46	37	58	48	37	48	
1664–1914	92	88	82	78	62	51	61	57	82	68	52	66	
%	11	11	10	9	7	6	7	7	10	8	6	8	
Wskaźnik sezonowości													
1664–1800	133	95	120	123	120	70	71	96	118	96	74	86	1200
1801–1914	127	153	113	109	73	76	91	73	119	95	76	95	1200
1664–1914	130	135	115	113	87	74	87	80	118	95	75	92	1200
Kwartaly urodzeń													
1664–1800	71			64				59			53		
%	29			26				24			21		
1801–1914	191			127				141			133		
%	32			21				24			23		
1664–1914	262			191				200			186		
%	31			23				24			22		

Źródło: jak w tabeli 1.

Stan społeczny i cywilny matek

Kościół katolicki zobowiązywał duchownych do ochrzczenia wszystkich dzieci, niezależnie od legalności ich urodzenia. Podczas formułowania zapisów metrykalnych mieli się oni jednak wstrzymać z podawaniem informacji mogących w jakiś sposób zaszkodzić opinii rodziny rodziców dziecka⁴⁸. Z tego względu informacje na temat dzieci pochodzących ze związków pozamałżeńskich są w księgach chrztów skąpe. Dane personalne matki zapisywano, jeśli była

⁴⁸ Ignacy Grabowski, *Prawo kanoniczne według nowego kodeksu* (Lwów: 1927), 344.

powszechnie znana lub gdy o to poprosiła. W przypadku danych ojca, można je było zapisać tylko wtedy, gdy wyraził na to zgodę. Dzieci pozostawały więc w zasadzie anonimowe. Znamy jedynie imiona matek i ich miejsce zamieszkania. Nie odnotowywano danych ojca. Zabrakło ważnej informacji o stanie cywilnym kobiety czy jej pochodzeniu społeczno-zawodowym.⁴⁹ W łąckich księgach chrztów znalazło się tylko pięć wpisów informujących o personaliach ojca dziecka. W tej liczbie w dwóch przypadkach zanotowano ich miejsce zamieszkania (były to okoliczne wsie – Radostowice i Kobiór). Wpisów dokonano w latach 1670–1675. Zapisujący dane odnotowywali jedynie imię i nazwisko matki oraz jej miejsce zamieszkania. Tylko w 19 przypadkach (2,3%) obok personaliów znalazła się adnotacja o wdowieństwie matki. W pozostałych mamy zapewne do czynienia z pannami, a wpisujący uznał ten fakt za oczywisty, stąd brak stosownej informacji. Podobnie sytuacja przedstawia się w odniesieniu do statusu społeczno-zawodowego. Informacje na ten temat podano tylko w 14 przypadkach (1,7%). W tej liczbie 10 odnosi się do najbiedniejszej grupy – komorników. Dwie matki wywodziły się z rodziny chałupniczej, jedna z rodziny kmiecej, a jedna miała szlacheckie pochodzenie. Zdecydowana większość kobiet rodzących dzieci nieślubne pochodziła z Łąki – stanowiły one 91,2%. Pozostałe kobiety pochodziły w większości (32 przypadki) z okolicznych miejscowości ziemi pszczyńskiej (między innymi z Ćwiklic, Czarkowa, Brzeźc, Goczałkowic, Góry, Kobielic, Lędzin, Poręby, Radostowic, Starej Wsi, Studzionki, Wisły Małej, Wisły Wielkiej) oraz miast (z Katowic, Mysłowic, Bytomia, Pszczyny). W związku z położeniem miejscowości na granicy Prus i Austrii, spora grupa kobiet (19 przypadków) wywodziła się właśnie z terenu Śląska austriackiego (z Zarzeczca, Zabrzega, Czechowic, Bestwiny, Ustronia). Można też wyróżnić pojedyncze przypadki kobiet, które pochodziły z Polski (Jaworzna, Będzina) oraz z Moraw, Austrii i Brandenburgii. W ośmiu wypadkach wpisujący nie podał informacji o pochodzeniu matki.

Czas chrztu

Początkowo przepisy kościelne nie wskazywały, w jakim terminie należy ochrzcić dziecko. Dopiero sformułowane przez papieża Eugeniusza IV w 1441 roku określenie, aby udzielać dzieciom chrztu jak najszybciej (*quam primum*), stanie się obowiązującą przez długi czas normą prawną. Po raz pierwszy termin chrztu doprecyzował kardynał Karol Boromeusz na synodzie mediolańskim w 1565, określając, aby nie przekraczał on dziewięciu dni. Uchwała stanów

⁴⁹ Brak informacji o pochodzeniu społeczno-zawodowym matek także w parafii bogucickiej i tyskiej, zob. Siebel, *Ludność*, 169; Żmijewska, „Ludność”, 127.

śląskich z 1583 roku nakazywała chrzczyć dzieci zaraz po urodzeniu, z kolei synod wrocławski z 1592 roku określił ten czas do 8 dni od urodzenia. Często jednak władze kościoła, powtarzając za *Rytuałem rzymskim*, ograniczały się do ogólnego stwierdzenia, aby było to jak najszybciej. Przepisy soborowe również nie określały precyzyjnie, w którym dniu po urodzeniu należy dziecko ochrzcić. Obowiązujący na Śląsku *Rytuał piotrowski* z 1631 roku powtarzał za *Rytuałem rzymskim* z 1614 roku, aby chrzczyć jak najszybciej i nie odkładać chrztu na później⁵⁰. Tradycyjne środowisko wiejskie, świadome wysokiej śmiertelności niemowląt, chcąc uniknąć śmierci dziecka bez sakramentów, również dążyło do jak najszybszego jego ochrzczenia.

W Łące pierwsze informacje o dacie urodzenia zaczęły pojawiać się w księgach metrykalnych w 1770 roku. Wszystkie dzieci, niezależnie od tego, czy pochodziły ze związków legalnych czy nielegalnych, w większości (71,3%) zostały ochrzczone do drugiego dnia od urodzenia. Nie był to powszechnie praktykowany zwyczaj, o czym świadczy przykład parafii Szaradowo, w której odsetek dzieci ochrzczonych w pierwszych dwóch dniach wyniósł jedynie 6,7%⁵¹. W parafii łąckiej większość, bo 42% chrztów dzieci nieślubnych, miała miejsce w pierwszym dniu po urodzeniu (tab. 4). Tuż po urodzeniu ochrzczone 17,8% dzieci. Chrztu po upływie dwóch dni miały miejsce w 18,8% przypadków⁵². Pozostałe dzieci zostały ochrzczone do 13 dni od urodzenia. Nakazany czas chrztu do 8 dni przekroczone w ośmiu przypadkach, z czego sześć miało miejsce w drugiej połowie XIX wieku. Od połowy XIX wieku widoczne jest wydłużanie się czasu między urodzeniem a chrztem. Częściej chrzczone w czwartym i piątym dniu od urodzenia. Równocześnie następuje spadek chrztów w dniu urodzenia i nazajutrz. W latach 1770–1800 stanowią one 77,5%, w latach 1801–1850 – 77,2%, a w drugiej połowie XIX wieku już tylko 36%, aby w pierwszej dekadzie XX wieku obniżyć się do poziomu 25%. Spadek chrztów po urodzeniu jest równoznaczny z odkładaniem chrztu na czas między drugim a czwartym dniem po urodzeniu – w drugiej połowie XIX wieku 48,8%, a w pierwszej dekadzie XX wieku już 55,4%.

⁵⁰ Bolesław Kumor, „Przepisy prawne w sprawie chrztu dzieci w XVI–XVIII w.”, *Przeszłość Demograficzna Polski*, 9 (1976): 52–53.

⁵¹ Marek Górny, „Czas chrztu dzieci chłopskich w parafii Szaradowo w drugiej połowie XVIII wieku”, *Studia Gnesnensia*, 8 (1984–1985): 255.

⁵² Większość chrztów do drugiego dnia od urodzenia miała miejsce także w innych miejscowościach, tj. Bielawie, Strzelcach Opolskich, Toszku, Kochłowicach, Radzionkowie, Lubawce, Rudce, Krasnem, por. Krotla, „Ludność”, 429; Spychała, „Urodzenia”, 9; Daszkiewicz-Ordyłowska, „Urodzenia”, 26; Kwapulińska, „Urodzenia”, 42; Rzemieniecki, „Ludność”, 46; Karbowska, „Ludność”, 130; Janina Gawrysiakowa, „Praktyki religijne w XIX w. (na podstawie metryk parafii Rudka, powiat Bielsk Podlaski)”, *Roczniki Humanistyczne*, 18 (1970) z. 2: 88; Rejman, „Urodzenia”, 17.

Tabela 4. Czas chrztu dzieci nieślubnych w parafii w Łące w latach 1664–1914

Lata	Liczba dni										Ogółem
	0		1		2–3		4–7		8 i więcej		
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	
1770–1800	25	35,2	30	42,3	16	22,5	71
1801–1850	68	21,5	176	55,7	61	19,3	8	2,5	3	0,9	316
1851–1900	16	7,8	58	28,3	76	37,1	47	22,9	8	3,9	205
1901–1914	6	10,7	8	14,3	24	42,9	17	30,4	1	1,8	56
1770–1914	115	17,8	272	42	177	27,3	72	11,1	12	1,8	648

Źródło: jak w tabeli 1.

Dzień tygodnia chrztu

Dawne wierzenia stwierdzały jednoznacznie, że dzień, w którym dziecko przyszło na świat, wpływał na kształtowanie się jego cech charakteru, a nawet dalsze koleje losu. Najwięcej szczęścia przynosiło urodzenie się w niedzielę, o pechu mogły mówić dzieci urodzone w poniedziałek, co miało być przepowiednią lenistwa, i w piątek, co miało wróżyć nieszczęście⁵³. Biorąc pod uwagę stwierdzony wyżej fakt, że rodzice dużą wagę przywiązywali do nakazu kościelnego, aby chrzest odbył się w najbliższym możliwym terminie, dzień tygodnia chrztu był w zasadzie przypadkowy.

W Łące dzieci nieślubne najczęściej chrzczono w niedzielę – 25,7%, działo się tak przez większość badanego okresu (tab. 5). Wyjątek stanowią jedynie lata 1701–1750, kiedy to więcej dzieci ochrzczono w czwartek – 26,8%. W latach 1664–1750 w niedzielę ochrzczono 18,7% dzieci, a w latach 1801–1914 nawet 28,7%. Drugim najczęściej wybieranym dniem na chrzciny była środa (14,2%). Nie działo się tak przez cały badany okres. W latach 1664–1800 od środy chętniej wybierano czwartki i soboty (17 i 15,4%). Preferencje zmieniły się w XIX wieku, wtedy częściej, oczywiście poza niedzielą, wybierano środę i poniedziałek (14,3 i 13,8%). Zdecydowanie najmniej dzieci ochrzczono w piątek (10,7%). W latach 1664–1800 najrzadziej wybieranym dniem był poniedziałek, ale jego popularność zaczęła wzrastać w następnym stuleciu. Porównując dwa wyróżnione okresy można zwrócić uwagę na niedzielę, która w XIX wieku wyraźnie dominowała. Chrztu w pozostałe dni rozkładały się w równomiernie.

⁵³ Wiesława Korzeniowska, *Codziennosc społeczności wsi rejencji opolskiej w aspekcie zachodzących przemian (1815–1914)* (Opole: Państwowy Instytut Nauk, Instytut Śląski, 1993), 66.

Tabela 5. Sezonowość tygodniowa chrztów dzieci nieślubnych w Łące w latach 1664–1914

Lata	Niedziela		Poniedziałek		Wtorek		Środa		Czwartek		Piątek		Sobota		b.d.	Ogółem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%		
1664–1800	45	18,6	22	9,1	34	14,1	34	14,1	41	17	28	11,6	37	15,3	1	241
1801–1900	167	28,7	80	13,8	65	11,2	83	14,3	68	11,7	60	10,3	59	10,1	–	582
1664–1914	212	25,8	102	12,4	99	12	117	14,2	109	13,2	88	10,7	96	11,7	1	823

Źródło: jak w tabeli 1.

Wpływ na częsty wybór niedzieli mogło mieć kilka czynników. Chrzest tego dnia, mimo nieślubnego pochodzenia, był uroczysty i nieślubne pochodzenie dziecka nie musiało tego uniemożliwiać. Wtedy też istniała możliwość przyniesienia dziecka do kościoła ze względu na to, że niedziela była dniem wolnym od pracy. Względy religijne i praktyczne przeważały w wyborze dnia tygodnia.

Rodzice chrzestni

Wyboru chrzestnych, którzy na Śląsku zwani byli *potkami*⁵⁴, dokonywano z niezwykłą starannością, gdyż w przypadku śmierci rodziców, to chrzestni powinni się zająć dzieckiem. Chrzestnych darzono szacunkiem, wierząc, że stoi przed nimi „niebo otworem”. Również cechy charakteru były istotne, miały bowiem przechodzić na dzieci. Liczba chrzestnych dopiero z czasem została uregulowana. Uchwała synodu diecezji wrocławskiej z 1592 roku ograniczała ją do dwóch osób⁵⁵. Taka też zasada obowiązywała w Łące i nieślubne pochodzenie nie miało w tym wypadku znaczenia. Dwoje chrzestnych asystowało przy chrzcie w 87,9% wypadków (tab. 6). Tylko w 9,5% odnotowano jedną osobę. W 22 wypadkach (2,7%) zabrakło informacji o chrzestnych. W tej ostatniej grupie w odniesieniu do 15 dzieci mamy do czynienia z chrztem z wody, w pozostałych 7 najprawdopodobniej była to taka sama sytuacja, tylko zabrakło informacji, że chrztu dokonała położna. Do 1850 roku chrzty z udziałem pary chrzestnych stanowiły

⁵⁴ Dorota Simonides, *Od kolebki do grobu* (Opole: Instytut Śląski, 1988), 41.

⁵⁵ Stefan Łysik, „Polskie metryki z parafii Kopienica z lat 1607–1611”, *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 3 (1970): 231.

97,3%. Od drugiej połowy XIX wieku, a dokładnie od 1859 roku⁵⁶, przy chrzcie bywał obecny tylko jeden chrzestny. Częściej była to kobieta (8,5%), rzadziej mężczyzna (1,0%). W latach 1851–1900 chrzty przy asyście jednej osoby stanowiły 20,4%, a w pierwszej dekadzie XX wieku przeważały, stanowiąc 62,5%.

Początkowo nie podawano na temat chrzestnych żadnych bliższych informacji poza miejscem zamieszkania. Dopiero w 1780 roku pojawiły się pierwsze dane o pochodzeniu społeczno-zawodowym, jednak zaprzestano ich odnotowywania w 1844 roku. Ze względu na brak tych informacji w stosunku do matki dziecka nie jesteśmy w stanie określić, czy dochodziło w tym względzie do zgodności. Informacje na temat pochodzenia społeczno-zawodowego podano w 31,2% przypadków. W tej grupie większość (42%) stanowili parobkowie, pozostali, czyli komornicy – 25,2%, kmiecie – 11,4%, a chałupnicy – 9,2%. Grupa, w której znaleźli się rzemieślnicy, wójt, nauczyciel, organista oraz zagrodnicy, stanowiła 12,2%. Wysoki odsetek bogatszych chłopów proszonych na chrzestnych pokazuje, że nieślubne pochodzenie dziecka nie było dla nich ujmą i nie unikano tej funkcji.

Tabela 6. Liczba rodziców chrzestnych w parafii w Łące w latach 1664–1914

Lata	Kobieta i mężczyzna		Kobieta		Mężczyzna		Brak		Położna		Ogółem
	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	l.b.	%	
1664–1700	59	100	59
1701–1750	82	98,8	1	1,2	.	.	83
1751–1800	99	99	1	1	100
1801–1850	307	94,8	5	1,5	8	2,5	320
1851–1900	157	76,2	36	17,5	6	2,9	1	0,5	6	2,9	206
1901–1914	20	35,7	33	58,9	2	3,6			1	1,8	56
1664–1914	724	87,9	70	8,5	8	1	7	0,8	15	1,8	824

Źródło: jak w tabeli 1.

Z tej samej miejscowości co matka pochodziła większość chrzestnych – 98,4%. Pozostali rodzice chrzestni wywodzili się z sąsiednich parafii ze Śląska austriackiego oraz z ziemi pszczyńskiej, jeden chrzestny pochodził z Moraw. Tak wysoki odsetek zgodności świadczy o hermetyczności miejscowości. Chrzestni pochodzący z terenu Śląska austriackiego pojawiają się w zapisach metrykalnych tylko do 1759 roku, czyli do czasu, gdy część Śląska, w skład której wchodziła

⁵⁶ Pierwszy zapis chrztu z udziałem jednego chrzestnego pojawia się w 1788 roku, lecz z dużą dozą prawdopodobieństwa można przypuszczać, że doszło do zaniedbania przez dokonującego zapisu.

Łąka, należała do Monarchii Habsburgów. Po podziale Śląska między Prusy a Austrię nie odnotowujemy chrzestnych zza granicy.

Podsumowanie

Analizując zapisy chrztów dzieci nieślubnych w parafii Łąka w latach 1664–1914, możemy wyciągnąć kilka wniosków, istotnych dla poznania tego zjawiska.

W Łące odsetek urodzeń nieślubnych wyniósł 7,6% i w porównaniu do innych parafii wiejskich był zdecydowanie wyższy. Szczególnie duży wzrost liczby urodzeń nieślubnych nastąpił w pierwszej połowie XIX wieku. Najwięcej dzieci nieślubnych urodziło się w pierwszych dwóch kwartałach roku, co było efektem początek wiosenno-letnich.

W łąckich księgach chrztów nie podano personaliów ojca, a informacje o matce obejmują jej imię i nazwisko oraz miejsce zamieszkania. W 91,2% wypadków matki pochodziły z Łąki. Kilka razy zapisano informację o ich stanie cywilnym i statusie społeczno-zawodowym.

W Łące, stosując się do nakazów kościelnych, nie opóźniano chrztów, a nieślubne pochodzenie nie miało na to wpływu. Dzieci pochodzące ze związków pozamałżeńskich chrzczono w pierwszych trzech dniach po urodzeniu. Dopiero w połowie XIX wieku stało się zauważalne wydłużanie czasu między urodzeniem a chrztem. Bez względu na pochodzenie dziecka dbano o to, aby nie przekraczać nakazanych prawem kościelnym ośmiu dni.

Nieślubne pochodzenie dziecka nie miało wpływu na wybór dnia tygodnia chrztu i tak jak w innych parafiach, dzieci chrzczono najczęściej w niedzielę. Nie decydowało także o wyborze chrzestnych.

Zgodnie z prawem kościelnym do chrztu dziecko nieślubne było trzymane przez dwóch chrzestnych – kobietę i mężczyznę, którzy w zdecydowanej większości pochodzili z Łąki. Zmiany nastąpiły dopiero w pierwszej dekadzie XX wieku, choć symptomy były już widoczne pod koniec XIX wieku. Na początku XX wieku przeważały chrzty przy asyście jednej osoby, najczęściej kobiety.

Bibliografia

- Akta wizytacji dekanatów bytomskiego i pszczyńskiego, dokonanej w roku 1598, z polecenia Jerzego kardynała Radziwiłła, biskupa krakowskiego.* Wyd. Maksymilian Wojtas. Katowice: Towarzystwo Przyjaciół Nauk na Śląsku, 1938.
- Bąk, Małgorzata. „Ludność parafii ewangelickiej Kaczorów (pow. Świerzawa) w latach 1796–1870”. *Studia Śląskie. Seria Nowa*, 53 (1994): 223–255.
- Benewiat, Robert, Zdzisław Budzyński. „Ludność wsi Hoczew obrządku łacińskiego w latach 1867–1918 (w świetle ewidencji metrykalnej)”. W: *Studia i materiały*

- z dziejów społecznych Polski Południowo-Wschodniej*, t. 1, red. Zdzisław Budzyński, 197–219. Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski, 2003.
- Białowąs, Edyta, Zdzisław Budzyński. „Ludność Sanoka obrządku łacińskiego w epoce przedautonomicznej (w świetle ewidencji metrykalnej)”. W: *Studia i materiały z dziejów społecznych Polski Południowo-Wschodniej*, t. 1, red. Zdzisław Budzyński, 219–239. Rzeszów: Uniwersytet Rzeszowski, 2003.
- Borowski, Stanisław. „Procesy demograficzne w mikroregionie Czacz w latach 1598–1975”. *Przeszłość Demograficzna Polski*, 9 (1976): 95–191.
- Bystroń, Jan Stanisław. *Dzieje obyczajów w Polsce. Wiek XVI–XVIII*, t. 1–2. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1960.
- Czop, Anna. „Ruch naturalny w parafii junczewskiej w latach 1801–1870 (na podstawie ksiąg metrykalnych)”. *Przeszłość Demograficzna Polski*, 29 (2010): 99–139.
- Daszkiewicz-Ordyłowska, Danuta. „Urodzenia w parafii toszeckiej w latach 1789–1877”. W: *Śląskie studia demograficzne. T. 2: Urodzenia*, red. Zbigniew Kwaśny, 23–34. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1995.
- Flandrin, Jean-Louis. *Historia rodziny. Pokrewieństwo, dom, seksualność w dawnym społeczeństwie*, tłum. Agnieszka Kuryś (Warszawa: Aletheia, 2015).
- Flandrin, Jean-Louis. „Mariage tardif et vie sexuelle: discussions et hypothèses de recherche”, *Annales Économies, Sociétés, Civilisations*, 27 (1972): 1351–1378.
- Gawrysiakowa, Janina. „Praktyki religijne w XIX w. (na podstawie metryk parafii Rudka, powiat Bielsk Podlaski)”. *Roczniki Humanistyczne*, 18 (1970) z. 2: 85–99.
- Gieysztorowa, Irena. „Niebezpieczeństwa metodyczne polskich badań metrykalnych XVII–XVIII wieku”. *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*, 19 (1971) nr 4: 557–602.
- Gläser, August. *Gerichts-Topographie von Oberschlesien oder spezielle Zusammenstellung: sammtlicher in dem Departement des Konigl. Preuss. Oberlandesgerichts von Oberschlesien zu Ratibor befindlichen Untergerichte, mit Bezeichnung ihres Jurisdiktions-Umfanges nach Ortschaften, Possessionen und Seelenzahl, Nahmen und Wohnort der Richter nebst einem vollständigen Register und einer Darstellung der Gerichtsverfassung*. Ratibor 1831.
- Görlitz, J.Ch. *Neueste geographisch-statistisch-topographische Beschreibung des preussischen Schlesiens*, Bd. 1–2. Glogau 1822.
- Górecka, Hanna, Alicja Janeczko. „Ruch naturalny ludności parafii Sławięcice w latach 1804–1870”. *Studia Śląskie. Seria Nowa*, 40 (1982): 273–302.
- Górna, Krystyna. „Analiza demograficzna metryk dolnośląskiej parafii Rząśnik z lat 1794–1874”. *Przeszłość Demograficzna Polski*, 17 (1987): 185–205.
- Górna, Krystyna. „Sezonowość ruchu naturalnego ludności ewangelickiej parafii Rząśnik w latach 1794–1874”. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 39 (1984) nr 4: 563–571.
- Górny, Marek. „Czas chrztu dzieci chłopskich w parafii Szaradowo w drugiej połowie XVIII wieku”. *Studia Gnesnensia*, 8 (1984–1985): 253–259.

- Górny, Marek. „Ruch naturalny ludności Tarnowskich Gór w latach 1801–1870”. *Studia i Materiały z Dziejów Śląska*, 13 (1983): 8–86.
- Górny, Marek. „Z badań nad ludnością górnośląskiej parafii Radzionków w latach 1851–1870”. *Studia Śląskie. Seria Nowa*, 39 (1981): 275–305.
- Górny, Marek. „Zawarcie małżeństwa na wsi pałuckiej w XVIII wieku: parafia szaradowska”. *Genealogia*, 7 (1996): 69–96.
- Grabowski, Ignacy. *Prawo kanoniczne według nowego kodeksu*. Lwów 1927.
- Gralla, Gertruda. „Rozwój populacji w Ziemięcicach i okolicy w latach 1651–1960”. *Zeszyty Gliwickie*, 9 (1972): 183–199.
- Henneberg, Maciej, Jerzy Kozak. „Sezonowość urodzeń w wiejskiej populacji dziewiętnastowiecznej: parafia Szczepanowo (woj. bydgoskie. Pałuki)”. *Przegląd Antropologiczny*, 42 (1976) nr 1: 19–31.
- Hochleiter, Janusz. „Sakrament chrztu na Warmii w potrydenckiej liturgii i zwyczajach”. *Studia Warmińskie*, 39 (2002): 281–295.
- Iluk, Katarzyna. „Ludność parafii Witków Śląski w latach 1851–1898”. W: *Śląskie studia demograficzne*, t. 4, red. Zbigniew Kwaśny, 7–62. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1998.
- Karbowska, Jolanta. „Ludność Lubawki w latach 1801–1850”. *Przeszość Demograficzna Polski*, 24 (2003): 103–153.
- Klotzke, Zbigniew. „Ludność obwodu Urzędu Stanu Cywilnego Luzino w latach 1874–1918”. *Przeszość Demograficzna Polski*, 12 (1980): 64–104.
- Knie, Johann Georg. *Alphabetisch-statistisch-topographische Uebersicht der Dörfer, Flecken, Städte und andern Orte der könig[ische] preuss[ische] Provinz Schlesien* [...]. Breslau 1845.
- Korenda, Karolina. „Rejestracja metrykalna parafii Pszczew z XVII wieku”. *Przeszość Demograficzna Polski*, 24 (2003): 45–72.
- Korzeniowska, Wiesława. *Codziennosc społeczności wsi rejencji opolskiej w aspekcie zachodzących przemian (1815–1914)*. Opole: Państwowy Instytut Nauk, Instytut Śląski, 1993.
- Krotla, Teresa. „Ludność parafii bielawskiej w latach 1766–1830 (na podstawie ksiąg metrykalnych)”. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 46 (1991) nr 4: 415–436.
- Kuchowicz, Zbigniew. *Miłość staropolska. Wzory – uczciwość – obyczaje erotyczne*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1982.
- Kuchowicz, Zbigniew. *Obyczaje staropolskie XVII–XVIII wieku*. Łódź: Wydawnictwo Łódzkie, 1975.
- Kuchowicz, Zbigniew. *O biologiczny wymiar historii*. Warszawa: PWN, 1985.
- Kuklo, Cezary. *Demografia Rzeczypospolitej przedrozbiorowej*. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2009.
- Kuklo, Cezary. „Dzieci nieślubne i podrzutki w warszawskiej parafii św. Krzyża w XVIII wieku”. *Roczniki Humanistyczne*, 35 (1987) z. 2: 305–315.

- Kuklo, Cezary. „Ocena wartości źródłowej rejestrów metrykalnych parafii św. krzyża w Warszawie w XVIII wieku”. *Przeszość Demograficzna Polski*, 18 (1990): 205–227.
- Kuklo, Cezary. *Rodzina w osiemnastowiecznej Warszawie*. Białystok: Dział Wydawnictw Filii Uniwersytetu Warszawskiego w Białymstoku, 1991.
- Kumor, Bolesław. „Przepisy prawne w sprawie chrztu dzieci w XVI–XVIII w.” *Przeszość Demograficzna Polski*, 9 (1976): 41–56.
- Kwapulińska, Pelagia. „Urodzenia w parafii kochłowieckiej w latach 1801–1900”. W: *Śląskie studia demograficzne*. T. 2: *Urodzenia*, red. Zbigniew Kwaśny, 35–55. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1995.
- Leśniak, Franciszek. „Stosunki demograficzne w Tymbarku w latach 1789–1918”. *Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP Rzeszów. Historia*, 3–4 (1980): 65–90.
- Ładogórski, Tadeusz. „Odpowiedź Pani Irenie Gieysztorowej”. *Przeszość Demograficzna Polski*, 7 (1975): 305–310.
- Ładogórski, Tadeusz. „Ruch naturalny ludności Śląska w latach 1816–1849”. *Przeszość Demograficzna Polski*, 4 (1971): 61–109.
- Łysik, Stefan. „Polskie metryki z parafii Kopienica z lat 1607–1611”. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 3 (1970): 205–242.
- Maroń, Franciszek. „Materiały źródłowe do dziejów kościoła w obecnej diecezji katowickiej. Protokoły wizytacyjne z 1665 r.” *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne*, 9 (1976): 275–310.
- Mędrzecki, Włodzimierz. „Konwenans wiejski i nowe wzorce zachowań kobiet na wsi w Królestwie Polskim na przełomie XIX i XX wieku”. W: *Kobieta i kultura życia codziennego: Wiek XIX i XX. Zbiór studiów*, red. Anna Żarnowska, Andrzej Szwarz, 71–87. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 1997.
- Mioduszewska, Anna. „Kondycja demograficzna rodziny parafian choroskich w drugiej połowie XVIII i na początku XIX wieku. Uwagi wstępne”. W: *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XX wieku. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, red. Cezary Kuklo, 409–428. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.
- Mitterauer, Michael. *Ledige Mütter. Zur Geschichte unehelicher Geburten in Europa*. München: C.H. Beck, 1983.
- Pelczar, Józef. *Prawo małżeńskie katolickie z uwzględnieniem prawa cywilnego obowiązującego w Austrii, w Prusach i w Królestwie polskiem*. Kraków 1885.
- Piasecki, Edmund. *Ludność parafii bejskiej (woj. kieleckie) w świetle ksiąg metrykalnych z XVIII–XX w. Studium demograficzne*. Warszawa–Wrocław: PWN, 1990.
- Powszechne prawo krajowe dla państw pruskich*. T. 1–2. Poznań 1826.
- Prucnal, Dariusz. „Dzieci nieślubne w Lublinie w latach 1612–1638 (w świetle ksiąg chrztów parafii pw. Michała Archanioła)”. W: *Rodzina i gospodarstwo domowe na ziemiach polskich w XV–XX wieku. Struktury demograficzne, społeczne i gospodarcze*, red. Cezary Kuklo, 295–314. Warszawa: Wydawnictwo DiG, 2008.

- Puczyński, Bohdan. „Ludność Brzeżan i okolicy w XVII i XVIII wieku. Cz. II”. *Przeszłość Demograficzna Polski*, 5 (1972): 15–64.
- Rapacz, Bogusław. „Ludność Głuchołaz w latach 1890–1910”. W: *Śląskie studia demograficzne*. T. 4, red. Zbigniew Kwaśny, 63–103. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1998.
- Rejman, Sabina. „Urodzenia nieślubne w Krasnem w latach 1786–1863”. *Przeszłość Demograficzna Polski*, 27 (2006): 7–38.
- Rzemieniecki, Konrad. „Ludność parafii radzionkowskiej w latach 1801–1850”. *Przeszłość Demograficzna Polski*, 23 (2002): 21–75.
- Schaeffer, Henryk Wilhelm Fryderyk. *Kronika pszczyńskiego wolnego państwa stanowego a od 1827 r. księstwa pszczyńskiego*, cz. 1–2. Tłum. Bronisława Spyra. Pszczyzna: Urząd Miasta, 1995.
- Serafin, Franciszek. *Stosunki polityczne, społeczne i ruch narodowy w Pszczyńskim w latach 1918–1922*. Katowice: Uniwersytet Śląski, 1993.
- Shorter, Edward. „Illegitimacy, Sexual Revolution and Social Change in Modern Europe”. *Journal of Interdisciplinary History*, 2 (1971). Przedruk w: *Marriage and Fertility: Studies in Interdisciplinary History*, red. Theodore K. Rabb, Robert I. Rotberg. New York 1980.
- Siebel, Jacek. *Ludność parafii bogucickiej (województwo śląskie) w latach 1738–1860 (na podstawie ksiąg metrykalnych)*. Katowice: Muzeum Historii Katowic, 2012.
- Simonides, Dorota. *Od kolebki do grobu*. Opole: Instytut Śląski, 1988.
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 5. Red. Filip Sulimierski, Bronisław Chlebowski, Władysław Walewski. Warszawa 1883.
- Spychała, Jerzy. „Ruch naturalny ludności Oleśnicy w latach 1875–1885”. *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka*, 46 (1992) nr 4: 489–496.
- Spychała, Jerzy. „Urodzenia w parafii Strzelce Opolskie w latach 1766–1870”. W: *Śląskie studia demograficzne*. T. 2: *Urodzenia*, red. Zbigniew Kwaśny, 7–22. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, 1995.
- Szkice monograficzne z dziejów Łąki*, red. Edward Krzyżanek, Grzegorz Świerkot, Jadwiga Wawrzyczek, Paweł Ziebura. Łąka: Artystyczna Oficyna Drukarska Aleksandra Spyry w Pszczynie, 2002.
- Wiatrowski, Ludwik. „Gospodarstwo wiejskie w dobrach pszczyńskich od połowy XVII do początku XIX wieku”, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, 38, *Historia XI* (1965).
- Wiślicz, Tomasz. *Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII–XVIII wieku. Wyobrażenia społeczne i jednostkowe doświadczenia*. Wrocław: Wydawnictwo Chronicon, 2012.
- Wyżga, Mateusz. „Urodzenia pozamałżeńskie w podkrakowskiej parafii Raciborowice w XVII–XVIII wieku w świetle ksiąg metrykalnych”. *Przeszłość Demograficzna Polski*, 29 (2010): 157–171.
- Zimmermann, Friedrich Albert. *Beyträge zur Beschreibung von Schlesiens*. Brieg 1783.

Żmijewska, Małgorzata. „Ludność parafii tyskiej od 1749 roku do połowy XIX wieku w świetle ksiąg metrykalnych. Studium demograficzno-społeczne”. Praca doktorska, Uniwersytet Śląski, Katowice 2007.

Streszczenie

Artykuł poświęcono urodzeniom pozamałżeńskim w rzymskokatolickiej parafii Łąka na terenie ziemi pszczyńskiej (Górny Śląsk). Badania w oparciu o zachowane parafialne księgi chrztów objęły lata 1664–1914. W tym przedziale czasowym w parafii urodziło się 839 dzieci nieślubnych, co stanowi 7,6% ogółu urodzeń. Z tej grupy 15 dzieci urodziło się martwych, co oznacza, że ochrzczono 824 dzieci z pozamałżeńskich związków.

Zapisy metrykalne nie zawierają informacji o ojcu dziecka, natomiast dane dotyczące pochodzenia społeczno-zawodowego i terytorialnego matki są skąpe.

Najwięcej urodzeń nieślubnych odnotowano w porze jesienno-zimowej – 54,5%, szczególnie w styczniu i lutym (poczęcia w kwietniu i maju). Najmniej dzieci nieślubnych przyszło na świat w czerwcu, sierpniu i listopadzie (poczęcia jesienne i zimowe). Większość dzieci z nielegalnych związków została ochrzczona w pierwszym dniu po urodzeniu (42%). W dniu urodzenia ochrzczono 17,8%. Do chrztu dzieci nieślubne w 87,9% przypadków, tak jak i pozostałe dzieci, podawało dwoje chrzestnych: mężczyzna i kobieta. Tylko w ok. 10% odnotowano jednego chrzestnego, zwykle kobietę. Powyższe kwestie zostały opracowane dzięki wykorzystaniu metody agregatywnej.

Liczba urodzeń nieślubnych w wiejskiej parafii jest zaskakująco wysoka w porównaniu do innych na terenie rejencji opolskiej. Sezonowość urodzeń nieślubnych nie różniła się od sezonowości dzieci z legalnych związków. Wobec nich nie stosowano też odmiennych reguł w kwestiach dotyczących chrztu.

Słowa kluczowe: demografia, urodzenia pozamałżeńskie, Górny Śląsk, Łąka, XVIII–XIX w.

Extramarital Births in the St Nicholas' Parish in Łąka in the Years 1664–1914

Summary

The article presents extramarital births in the Roman-Catholic Parish in Łąka, in the Land of Pless, in Upper Silesia. The research has been based on the existing parish registers of baptism for the years 1664–1914. In that period 839 extramarital children were born in the parish, which is 7.6% of all the births. Of those 839 children 15 were stillborn babies, which means that there were 824 baptised extramarital children.

The parish registers do not contain any information on the fathers and the data concerning the social, professional and territorial background of the mothers are rather poor.

The most extramarital births used to occur in Autumn and Winter (54.5%), especially in January and February (conceived in April and May). The least extramarital births used to occur in June, August and November (conceived in Autumn and Winter). Most of the extramarital children were baptised on the first day after their birth (42%). On the very day of their birth 17.8% kids were baptised. 89.9% of the extramarital children – as in the case of the rest of the kids – were presented for baptism by a woman and a man. Only 10% infants were presented to baptism by one person, usually a woman. The above presented questions have been drawn up thanks to the aggregative method.

The number of extramarital births in a rural parish is surprisingly high in comparison to others within the *Regierungsbezirk Oppeln*. The seasonal character of extramarital births did not differ from the seasonal character of the births of other children. And neither did the procedures of baptism in the two groups.

Keywords: demography, extramarital births, Upper Silesia, Łąka, the 18th–19th centuries